

РОЗДІЛ 13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 257.435.4(376)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/120>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТУТУ ВНУТРІШНЬОЇ СЛУЖБИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ (2014–2018)

ACTUAL PROBLEMS OF THE IMPLEMENTATION OF THE STATUTE OF THE INTERNAL SERVICE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE CONDUCT OF ANTI-TERRORIST OPERATION IN THE EAST OF UKRAINE: HISTORICAL-LEGAL ASPECT (2014–2018)

Журавльов М.В., полковник,
ад'юнкт наукового відділу організації підготовки та атестації науково-педагогічних кадрів
науково-методичного центру організації наукової та науково-технічної діяльності
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

У статті розкрито проблеми не відповідності законодавчих норм для здійснення розпорядчих функцій командирами окремих бригад Збройних Сил України та інших посадових осіб дія законодавства України на яких поширюється норми у відповідності до статуту внутрішньої служби Збройних Сил України в умовах проведення антитерористичної операції на Сході України. Метою статті є обґрунтування нормативно-правового забезпечення в контексті реалізації соціального захисту військовослужбовців в Україні. До головних завдань дослідження віднесено визначення особливостей реалізації механізму соціального захисту військовослужбовців та їх соціальних прав крізь призму відповідного правового статусу.

Представлено гарантії нормативно-правового забезпечення військовослужбовців, які передбачено такими законами України: «Про Збройні сили України», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», «Про боротьбу з тероризмом»

У висновках показано, що правова діяльності командирів всіх ланок щодо адміністративної, бойової, мобілізаційної, морально-психологічної, соціально-правової роботи окремих бригадах, полках, батальйонах, підрозділах у Збройних Силах України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Національної Гвардії України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України є закономірною та об'єктивною потребою як в мирний час так і особливий період в державі.

Ключові слова: особливий період, воєнний стан (час) соціальний і правовий захист, морально-психологічне забезпечення, АТО/ООС, Збройні Сили України, внутрішні війська міністерства внутрішніх Справ України, Служба безпеки України, полки, бригади, інші військові формування, війська цивільної оборони України статут внутрішньої служби Збройних Сил України, обов'язки посадових осіб та їх заступників.

The article reveals the problems of non-compliance with legislative norms for the performance of administrative functions by the commanders of separate brigades of the Armed Forces of Ukraine and other officials who are subject to the legislation of Ukraine by the statute of the internal service of the Armed Forces of Ukraine in the context of an anti-terrorist operation in the East of Ukraine. The purpose of the article is to substantiate the normative legal support in the context of the implementation of social protection of military personnel in Ukraine. The main tasks of the research include the determination of the peculiarities of the implementation of the mechanism of social protection of military personnel and their social rights through the prism of the corresponding legal status.

Guarantees of the normative and legal protection of servicemen provided by the following laws of Ukraine are presented: «On the Armed Forces of Ukraine», «On social and legal protection of servicemen and their family members», «On the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine», «On the fight against terrorism».

The conclusions show that the legal activity of commanders of all ranks about the administrative, combat, mobilization, moral-psychological, socio-legal work of individual brigades, regiments, battalions, units in the Armed Forces of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the National Guard of Ukraine, and other military formations created following the laws of Ukraine is a natural and objective need both in peacetime and in a special period in the country.

Key words: special period, martial law (time), social and legal protection, moral and psychological support, anti-terrorist operation/security forces, Armed Forces of Ukraine, internal troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Security Service of Ukraine, regiments, brigades, other military formations, civil forces of Defense of Ukraine, the statute of the internal service of the Armed Forces of Ukraine, duties of officials and their deputies.

Стаття 19 Конституція України прямо вказує, що: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено Законом. Органи державної влади, їх посадові зобов'язані діяти лише на підставі, та в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією України та законами України».

В той же час стаття 8 Конституції України визначає, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Аналіз наукових праць з питань з питань адміністративно-правового статусу військовослужбовця в умовах

правового режиму воєнного стану, соціально-правової роботи в Збройних Силах України свідчить, що вітчизняні військові науковці: В.Й. Пашинський, О.В. Кривенко, В.І. Алещенко, С.М. Сазонов, В.В. Шульгін та інші в своїх дослідженнях виходять із різних поглядів на структуру, зміст завдання та проблеми соціально-правової, військово-соціальної роботи, розкривають тільки окремі підходи до її удосконалення [8].

В.П. Коваль враховує окремі особливості умов правового режиму воєнного стану [7].

Статут внутрішньої служби Збройних Сил України потребує переходу до якісно нової системи наповнення до нього Конституційних прав, основних і додаткових норм

Міжнародних угод згоду на обов'язковість яких надана Верховною Радою України з загальних прав та обов'язків військовослужбовців Збройних Сил України, військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, військ Цивільної оборони України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України (2014–2018) в умовах мирного часу і врахуванням потреб і вимог особливого періоду. Правового підґрунтя взаємовідносини, відповідальність і обов'язки основних посадових осіб бригади (полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділах. Діяльності органів військового управління та військових частин щодо впровадження нових підходів в організації та виконанні завдань соціальної роботи мирного часу з урахуванням вимог особливого періоду та досвіду країн організації північноатлантичного договору (НАТО).

Отже, оборона України, захист її суверенітету, і територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні Сили України і є загальною справою всього українського народу [1].

Поряд з цим законодавець в правових нормах статуту внутрішньої служби на початку і в кінці проведення антитерористичної операції на Сході України законодавчо не передбачає поняття виконання завдань військовими посадовими особами окремих бригад Збройних Сил України. При цьому одночасно Указом Президента України проводяться мобілізаційні заходи. В Україні розпочав діяти особливий період [9].

Особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [9].

Поряд з цим законодавець не визначає правових норм в статуті внутрішньої служби Збройних Сил України в умовах особливого періоду щодо прав та обов'язків військових посадових осіб та правових норм щодо дій військовослужбовців під час правового режиму воєнного стану та виконання окремими бригадами Збройних Сил України основ бойових, стабілізаційних, миротворчих, ізоляційних, мобілізаційних завдань (в тому числі усунення наслідків стихійного лиха та техногенних катастроф).

Поряд з цим статутом внутрішньої служби Збройних Сил України не передбачаються права та обов'язки посадових осіб та військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, військ Цивільної оборони України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України (2014–2018).

Законодавець визначає, що дія Статуту, поширюється на Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, військ Цивільної оборони України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України і не деталізує чи стосується ці норми і які саме посадових осіб та військовослужбовців.

Норми статуту внутрішньої служби Збройних Сил України на момент проведення антитерористичної операції на Сході України визначали правовий статус виключно командирів полків (корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) чим повністю звужували повноваження командирів бригад та інших військових посадових осіб підпорядкованих командирів бригади та посадових осіб та військовослужбовців штабу АТЦ при Службі безпеки України, Національної Гвардії України.

Так, розглянемо період з лютого місяця 2014 року, бачимо що Україна перебуває в умовах “гібридної війни”, яку розпочала та підтримує Російська Федерація. Правового статусу застосування окремих бригад Збройних Сил України немає. Особовий склад Збройних Сил України та військові частини (установи) Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, військ Цивільної оборони України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України (2014) керується щодо охорони і оборони військових частин та установ нормами зазначеними у статуті гарнізонної та вартової служби Збройних Сил України.

Після анексії Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, в середині квітня 2014 року, Російською Федерацією розпочато наступну фазу дестабілізації на територіях Донецької, Луганської, Харківської областей.

Окремі бригади Збройні Сили України продовжують керуватись нормами Статутів Збройних Сил України з визначеними правовими нормами для командирів полків (корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону)

Хронологія розгортання подій мала наступні злочинні діяння: озброєнні групи проросійських активістів захоплювали адміністративні державні та громадські будівлі, транспортні засоби, відділення міліції, управління Служби безпеки України (обласні та районі) вчиняли умисні вбивства, брали заручників, блокували і пошкоджували об'єкти транспортної системи тощо.

Щоб припинити правопорушення пов'язані із загрозою життю і безпеці громадян, зберегти їх майно, на підставі статті 12 закону України «Про боротьбу з тероризмом» наказом керівника Антитерористичного центру при службі безпеки України (далі Антитерористичний центр) від 7 квітня 2014 року прийнято рішення про проведення антитерористичної операції. Харківська область – з 7 квітня до 14 вересня 2014 року, Донецька і Луганська область – з 7 квітня до прийняття рішення Президентом України [2] з урахуванням статті 18 закону України «Про боротьбу з тероризмом» рішення першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі Безпеки України (керівника оперативного штабу з управління АТО) антитерористична операція на території Донецької та Луганських областей з 14.00 години 30.04.2018 припинена [3].

Основною метою антитерористичної операції на Сході України визначено локалізація збройного конфлікту на Донбасі та недопущення проникнення терористичних і диверсійних груп поза межами району проведення операції.

Основні зусилля Антитерористичного центру спрямовані були на ефективне проведення антитерористичної операції на Сході України – комплексу скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на запобігання та їх припинення злочинним діям, здійснюваним із терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи інших злочинів, вчинених із терористичною метою [4].

Отже, щоб забезпечити координацію задіяних сил і засобів суб'єктів з тероризмом, вжито законодавцем ряд організаційно-правових заходів, так як Збройні Сили України не мали повноту повноважень застосування особового складу, планування і проведення наступальних, оборонних, стабілізаційних операцій із застосуванням важкого озброєння і наступально-оборонної військової техніки, техніки повітряного та морського базування, підрозділів ракетних військ і артилерії [5].

Поряд з цим злагодженими діями військових формувань та добровольчих батальйонів (які не мали соціального і правового статусу військовослужбовців) звільнено з боями 7–14 липня 2014 року від терористів Артемівськ, Слов'янськ, Краматорськ, та Дружківку, Донецької

області, а з 19-24 липня 2014 року – Кременну, Рубіжне, Лисичанськ, та Сєвєродонецьк Луганської області.

Натомість незаконним збройним формуванням частково вдалося вийти з указаних міст та зайняти Донецьк.

Разом з перемогами Збройні Сили України та інші військові формування та правоохоронні органи держави зазнали і значних втрат під час оборони Савур-Могили, (липень-2014), Іловайська (серпень-вересень 2015 року), Дебальцеве (січень – лютий 2015 року), та Донецького аеропорту, оборона якого тривала 242 доби, починаючи з 26 травня 2014 року.

Разом з проведенням антитерористичної операції на Сході України із-залученням окремих бригад та підпорядкованих їй окремих батальйонів Збройних Сил України та в місцях їх постійної дислокації залишається не вирішено правові норми що регламентують обов'язки основних посадових осіб [6].

Законодавець вніс зміни до статуту внутрішньої служби Збройних Сил України 17.10.2019 року редакції Закону № 205-IX.

Звертаючи увагу на те, що о 14.00 годині 30 квітня 2018 року антитерористична операція на території Донецької та Луганської областей припинена на території Донецької та Луганської областей відбувається зміна правового формату антитерористичної операції на Операцію Об'єднаних Сил.

Поряд з цим Міжнародний і національний законодавець зазначає, що антитерористична операція може здійснюватися одночасно з відсіччю збройної агресії в порядку статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Отже, законодавцем внесені зміни і тим самим законодавець передбачає повноваження виключно командира бригади (полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону).

Так, у статті 66 Статуту Внутрішньої Служби Збройних Сил України визначено що командир бригади (полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) в мирний і воєнний час відповідає за бойову та мобілізаційну готовність, укомплектованість особовим складом, успішне виконання бригадою (полком, кораблем 1 і 2 рангу, окремим батальйоном) бойових завдань; бойову підготовку, виховання, військову дисципліну, морально-психологічний стан, збереження життя і зміцнення здоров'я особового складу; внутрішній порядок; стан і збереження зброї, боєприпасів, бойової та іншої техніки, пального та інших матеріальних засобів; стан фінансового господарства; всебічне забезпечення бригади, стан пожежної та екологічної безпеки.

Повна відсутність норм які поширюються на Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, Національну Гвардію України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України та їх посадових військових осіб та військовослужбовців рядового та сержантського складу (2019).

Висновки. Правова діяльність командирів всіх ланок щодо адміністративної, бойової, мобілізаційної, морально-психологічної, соціально-правової роботи окремих бригадах, полках, батальйонах, підрозділах у Збройних Силах України, Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, Національної Гвардії України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України є закономірною та об'єктивною потребою як в мирний час так і особливий період в державі.

Чітко визначене законодавцем дотримання посадовими військовими особами та їх особовим складом правових норм статуту Внутрішньої служби Збройних Сил

України щодо здійснення та участі у заходах у смугах оборони угруповання військ (сил) оборони так і в тилу.

Поряд з цим в умовах особливого періоду дія статуту внутрішньої служби Збройних Сил України поширювалась і на Державну прикордонну службу України, Службу безпеки України, внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України, війська Цивільної оборони України, та інші військові формування, створенні відповідно до законів України (2014–2018).

Проведений аналіз системи та структури статуту Внутрішньої служби Збройних Сил України та його ефективність застосування у умовах антитерористичної операції на Сході України дозволили побачити її проблеми та стан в комплексі, деталях та з урахуванням всіх інших чинників, що впливають на прийняття рішень командирами військових частин та підрозділів з різних складових сил Сектору безпеки та оборони України. Рішення командира які не мають правового підґрунтя негативно впливають на морально-психологічний стан і поведінку військовослужбовців, спонукають їх до більш конфліктних ситуацій та не виконання командирів.

Законодавчо не визначенні основні права та обов'язки посадових осіб, військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, військ Цивільної оборони України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України (2014–2018).

Зміни в статут внутрішньої служби Збройних Сил України щодо

прав та обов'язків командирів бригад та їх заступників, начальників служб внесенні із великим запізненням.

2. Не взято до уваги умови особливого періоду. Відсутність обов'язків під час виконання завдань в умовах ведення правового режиму воєнного стану з окремих питань обов'язків та прав під час організації бойової, оперативної, стабілізаційної, миротворчої, ізоляційної, мобілізаційної роботи (в тому числі усунення наслідків стихійного лиха та техногенних катастроф) об'єднаним штабом та залученим комплектом військ (особовим складом) Збройних Сил України та військовослужбовців Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України, внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України, військ Цивільної оборони України, та інших військових формувань, створених відповідно до законів України (2014–2018).

Дотримання правових норм повсякденної діяльності в особливий період (на лініях збройного зіткнення та в тилу).

Відсутні основні норми Міжнародного гуманітарного права, Європейської Конвенції з прав людини, правові норми, стандарти та критерії Організації Північноатлантичного договору.

3. Сучасний стан нормативно-правових актів з питань військового законодавства у Збройних Силах України можна оцінити як такий, що потребує негайного суттєвого вдосконалення та трансформації з урахуванням досвіду країн організації Північноатлантичного договору (Литви, Естонії Угорщини, Словаччини, Німеччини, Канади).

4. У разі завчасного прогнозування і внесення змін в статут внутрішньої служби Збройних Сил України передбачається поетапне нарощування спроможностей та наближення військових частин (підрозділів) та установ до стандартів та критеріїв організації Північноатлантичного договору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141.
2. Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецький та Луганській областях: Указ Президента України від 30.04.2018 р. № 116/2018. *Офіційний вісник Президента України*. 2018, № 10, стор. 3, ст. 174.
3. Службовий лист штабу антитерористичного центру при Службі безпеки України від 23.11.2021 р. № 33/5-211-5128-п/150.
4. Службовий лист штабу антитерористичного центру при Службі безпеки України від 06.01.2016 р. № 220/61.

5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 06.12.91 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 25, ст. 180.
6. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від від 24.03.1999 р. № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1999, № 22–23, ст. 194.
7. Коваль В. П. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право (галузь знань – 08 Право). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2021.
8. Морально-психологічне забезпечення діяльності військ (сил): Навч. посіб / Алещенко В.І., Безбах В.Г., Богайчук В.Ж, Василенко С.В. та ін. Під заг. ред.. В.І. Алещенко. К.: НАОУ, 2007. 176 с.
9. Про оборону України: Закон України від 06.12.91 р. № 1933-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 9, ст. 106.